

ПОНЯТТЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ ТА ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ

У статті автор робить спробу визначити основні підходи до розуміння концепту інтертексту та поняття інтертекстуальності у контексті сучасних лінгвістичних та літературознавчих студій. Інтертекстуальність як феномен розглядається у широкому та вузькому сенсах творення художнього тексту на різних рівнях та у різних формах.

Ключові слова: інтертекст, інтертекстуальність, паратекстуальність, метатекстуальність, гіпертекстуальність, архітекстуальність.

Поняття інтертексту та інтертекстуальності вперше було запропоновано Ю. Крістєвою у 1967 році. Суть поняття інтертексту корелюється з структуралістським та постструктуралістським світовідчуттям, а саме розумінням будь-якої інтелектуальної діяльності як тексту, таким чином, якщо мислення є текстом, то обмін різними думками стає обміном різних текстів, а це і є суттю інтертекстуальності. Як зазначає Ю. Крістєва у своїй книзі «Semeiotike», «інтертекстуальність – це транспозиція однієї чи декількох знакових систем в іншу знакову систему». Звідси випливає, що кожен текст є інтертекстом, адже людина – істота суспільна, тобто її думки є збірною системою поглядів, притаманних конкретній епосі. Жодна думка не приходить нізвідки, немає ізоляції ідей, думок, поглядів. Вони завжди впливають з колективного, у підтримці чи полеміці з ідеями свого часу. За Наталі П'єге-Гро, інтертекстуальність – «це проста і навіть банальна констатація того факту, що будь-який текст перебуває в оточенні багатьох творів, які йому передують, і що, відповідно, літератури неможливо позбутись» [4;48]. Відповідно текст – «це комбінаторика, місце постійного взаємообміну між множиною фрагментів, які письмо знову і знову піддає перерозподіленню; новий текст створюється з попередніх текстів, які руйнуються, відкидаються, відроджуються» [4;51].

Основою для виведення даного концепту, крім структуралістських поглядів, слугувала також праця Михайла Бахтіна «Проблеми змісту, матеріалу і форми у словесній художній творчості», де автор висуває концепцію діалогічності твору. Згідно з теорією Михайла Михайловича Бахтіна, кожен літературний твір вписується в загальну парадигму еволюції літератури через полеміку, критику, підтримку філософсько-естетичних поглядів попередників та сучасників.

За Роланом Бартом, «кожний текст є інтертекстом; інші тексти присутні у ньому на різних рівнях у більш або менш впізнаваних формах: тексти попередньої культури і тексти сучасної йому культури. Кожен текст являє собою нову тканину, зіткану зі старих цитат. Уривки культурних кодів, формул, ритмічних структур, фрагменти соціальних ідіом і т.ін. – всі вони поглинуті текстом і перемішані в ньому, оскільки

завжди до тексту і навколо нього існує мова. Як обов'язкова попередня умова для будь-якого тексту інтертекстуальність не може бути зведена до проблеми джерел і впливів; вона являє собою загальне поле анонімних формул, походження яких рідко можна виявити, несвідомих чи автоматичних цитат, що даються без лапок» [2;235].

Для розуміння суті поняття інтертексту важливою є основа для зближення текстів, яка базується не тільки на лексичних збігах а й на структурній подібності [6;14]. Як зазначає Н. П'єге-Гро, така концепція «включає в себе не тільки експліцитні та імпліцитні інтерференції між творами, але й різноманітні явища перезапису, тобто передбачає презумпцію схожості » [4;51]. Крім цього, за І. Арнольд, важливо зрозуміти функції прототексту в основному тексті [1;40].

Відповідно до підходів визначення поняття інтертекстуальності, існує декілька класифікацій інтертекстуальних елементів. Ми спиратимемося на найвідоміші: П. Х. Торопа та А. Поповича; Ж. Женетта та докладну класифікацію Н. А. Фатеевої.

За П. Торопом, інтертекстуальність за суттю є метакомунікацією: «Текст, представлений якоюсь своєю частиною в іншому тексті, стає описовим текстом, метатекстом» [5].

Класифікація Ж. Женетта є найбільш загальною. За Н. П'єге-Гро, «Женетта цікавить не інтертекст як об'єкт, але зв'язок, що з'являється між текстом та його інтертекстом, або, якщо говорити мовою «Палімпсестів», між гіпертекстом та його гіпотекстом» [4;55].

Більш докладною є класифікація Н. Фатеевої, яка базується на зазначених класифікаціях. В її основі лежить поділ Женетта та принципи класифікації Торопа. Тому запропонована Фатеевою класифікація є більш конкретною і чіткою. Вона визначає такі типи інтертекстуальних зв'язків:

1. Інтертекстуальність – присутність у тексті двох або декількох текстів: цитати (з атрибуцією та неатрибутивні); алюзії (з атрибуцією та неатрибутивні); центонні тексти;
2. Паратекстуальність – відношення тексту і назви, епіграфа, післямови: цитати – назви; епіграфи;
3. Метатекстуальність – коментар або критика до передтексту, «текст про текст»: інтертекст – переказ; варіації на тему предтексту; дописування «чужого» тексту; мовна гра з предтекстами за допомогою специфікаторів – індикаторів;
4. Гіпертекстуальність – пародія одного тексту на інший;
5. Архітекстуальність – жанровий зв'язок текстів як варіація форми;
6. Інші типи зв'язку: інтертекст як троп або/і стилістична фігура; запозичення прийому;
7. Поетична парадигма.

За Н. Фатеевою, цитатою є відтворення двох та більше компонентів тексту-донора з власною предикацією. Цитати можна типологізувати за ступенем їхньої атрибутивності по відношенню до прототексту, а саме «чи є інтертекстуальний зв'язок виявом авторської побудови та читацького сприйняття тексту чи ні» [6;26].

Атрибутивними вважаються цитати, представлені в оригінальному варіанті з конкретною вказівкою автора. Проте використання даного типу інтертексту не є

розповсюдженням. Частішими є випадки частково атрибутивного цитування. При такому цитуванні постає автор а розмитотою і стає уособленням збірного образу, тобто атрибуція стає невизначеною [6;26]. Яскравим прикладом може слугувати творчість Фредеріка Бегбеде, пронизана цитатами багатьох письменників минулого та сучасності. Так, у романі «Windows on the World» письменник повністю цитує поезію Уолта Уйтмена «Salut au monde!», які порівнює з враженнями головного героя від перших відвідин одного з хмарочосів «Близнюків»:

What do you see Walt Whitman?
Who are they you salute, and that one after another salute you?
I see a great round wonder rolling through space,
I see diminute farms, hamlets, ruins, graveyards, jails, factories,
palaces, hovels, huts of barbarians, tents of nomads upon the surface,
I see the shaded part on one side where the sleepers are sleeping,
and the sunlit part on the other side,
I see the curious rapid change of the light and shade,
I see distant lands, as real and near to the inhabitants of them as
my land is to me.
I see plenteous waters,
I see mountain peaks, I see the sierras of Andes where they range,
I see plainly the Himalayas, Chian Shahs, Altays, Ghauts,
I see the giant pinnacles of Elbruz, Kazbek, Bazardjusi,
I see the Styrian Alps, and the Karnac Alps,
I see the Pyrenees, Balks, Carpathians, and to the north the
Dofrafields, and off at sea mount Hecla,
I see Vesuvius and Etna, the mountains of the Moon, and the Red
mountains of Madagascar,
I see the Lybian, Arabian, and Asiatic deserts,
I see huge dreadful Arctic and Antarctic icebergs,
I see the superior oceans and the inferior ones, the Atlantic and
Pacific, the sea of Mexico, the Brazilian sea, and the sea of Peru,
The waters of Hindustan, the China sea, and the gulf of Guinea,
The Japan waters, the beautiful bay of Nagasaki land-lock'd in its
mountains,
The spread of the Baltic, Caspian, Bothnia, the British shores, and
the bay of Biscay,
The clear-sunn'd Mediterranean, and from one to another of its islands,
The White sea, and the sea around Greenland.

Неатрибутивні цитати є найбільш популярним способом цитування. Зазвичай подібні цитати певним чином модифікують і змінюють їхній сенс [6;27]. Наприклад, у Ф. Бегбеде є роман, який називається «Je crois, moi nonplus» («Я вірую, я також ні») за аналогією до відомої пісні Сержа Генсбура та Джейн Біркін «Je t'aime, moi non plus» («Я тебе кохаю, я тебе також ні»).

Алюзією називають використання автором у своєму творі певних елементів, засобів, номінацій, що допомагають читачеві ідентифікувати претекст таким чином, що текст-реципієнт набуває нових форм та значень. Алюзії відрізняються від цитат об'ємом перейнятої інформації. Крім того, алюзії майже ніколи не бувають атрибутивними.

Яскравим прикладом є алюзії, виражені іменами героїв інших творів, які можна пізнати навіть без згадки автора чи назви твору. Таким чином, атрибуція досить часто представляє собою загадку [6;28].

«Центонні тексти представляють собою цілий комплекс алюзій та цитат, зазвичай неатрибутивних. Йдеться не про введення окремих «інтертекстів», а про створення певної складної мови інакомовлення, в центрі якої семантичні зв'язки визначаються літературними асоціаціями» [6;31]. Так, роман Бегбеде «Кохання живе три роки» містить безліч алюзій на роман Альфреда де Мюссе «Сповідь сина віку»: персоналії головного героя та героїнь.

Цитати-заголовки. Заголовок або ж його відсутність є дуже важливими для розуміння тексту, так як саме через номінативність або її відсутність автор певним чином налаштовує читача на певне прочитання твору, адже він «графічно виділяється від вихідного тексту» [7;31]. Цитати-заголовки можуть мати різний ступінь атрибутивності, але, зазвичай, вони мають бути впізнаваними. Прикладом може слугувати роман Сомерсета Моєма «The painted Veil» («Розмальована завіса») є неповною цитатою строки сонету Персі Біші Шеллі «...The painted veil which those who live call life» («... Розмальована завіса, яку ті, хто живуть, називають життям»), де подібна алюзія дає ключ до оцінки образів героїв роману.

Епіграф – наступний ступінь проникнення в текст після заголовку, який знаходиться над текстом і співвідноситься з ним як з цілим. Через те, що епіграф є необов'язковим, його наявність робить його особливо важливим. У якості композиційного прийому епіграф є експозицією після заголовку, але перед текстом і пропонує пояснення або загадки до прочитання тексту по відношенню до назви. Через епіграфи автор відкриває зовнішній кордон тексту для інтертекстуальних зв'язків та літературно-мовних віянь різних епох та напрямів і тим самим наповнює і розкриває внутрішній світ свого тексту [7;32]. Так, епіграфом до першої частини роману «Windows on the World» Бегбеде обрав слова Мерліна Менсона «Задачею митця є занурення в саме пекло», що налаштовує читача на правильне прочитання цього песимістичного роману.

Метатекстуальність, або створення конструкцій «текст про текст», характеризує будь-який випадок інтертекстуальних зв'язків, адже незалежно від того чи це є цитата, алюзія, заголовок або епіграф, усі вони виконують функцію представлення тексту у «чужому» контексті. Проте у даних чотирьох випадках йдеться про імпліцитну метатекстуальність. На противагу їм переказ, варіація, дописування чужого тексту та інтертекстуальна гра з претекстами представляють собою експліцитні висловлювання про претекст або конструкції «текст в тексті про текст» [7;32]. Наприклад, незакінчений роман Новалиса «Генріх фон Офтердінген» був дописаний другом письменника Людвігом Тіком.

Гіпертекстуальність як пародія характеризується тим, що прототекст виступає у якості макета у якому змінюються акценти. Прикладом може слугувати «Дон Кіхот» Сервантеса як пародія на жанр лицарського роману. Також прикладом може слугувати вірш Жоржа Перека, який переінакшує вірш Малларме «Brise marine» таким чином, щоб у поезії не зустрічалася літера «е», і називає її «Bris marin».

Досить частим є використання інтермедіальних семантичних фігур, в основі образності яких є семантичні переноси, до того ж базою для них є порівняння зображальних засобів різних мистецтв. Так, у романі «Windowson the World», який розповідає про події 11 вересня 2001 року, згадується пісня «The Windows of the World» Дайонн Уорвік, яка була написана проти війни у В'єтнамі.

Таким чином, вивчення основних категорій концепту інтертексту спрочинює варіативність розуміння самого поняття. „Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.” за редакцією М. Зубрицької робить узагальнення за основними підходами до визначення поняття інтертекстуальності: „Інтертекстуальність (міжтекстуальність) (фран. *intertextualité*) – термін належить Ю. Крістевій, і означає метод дослідження тексту як знакової системи, що перебуває у зв'язку з іншими системами, а також взаємодії різних кодів, дискурсів чи голосів, які переплітаються у тексті. У. Еко розглядає інтертекстуальність як вид „перекодування”, контекстуалізація тексту, встановлення типологічних зв'язків тексту-реципієнту з текстами-донорами.

Отже, інтертекстуальність виступає як одна з основних текстотворчих категорій, яку не можна обмежити в рамках єдиного підходу чи визначення. Вона виступає як культуротворче та транзитне явище, характерне для сьогодення, яке вимагає значних студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: Сб. ст. / Научн. ред. П. Е. Бухаркин. – СПб.: Изд-во С.-Пб. ун-та, 1999. – 444 с.
2. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика: Пер с фр. – М.: Прогресс, 1989. – 615 с.
3. Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. — Львів: Літопис, 1996. — 633 с.
4. Пьеге-Гро Натали. Введение в теорию интертекстуальности /Пер. с фр. / Общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 240 с.
5. Тороп П. Х. Проблема інтексту // Текст в тексте. Труды по знаковым системам. XIV (567). – Тарту, 1981. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://podelise.ru/docs/index-26602982-1.html>
6. *Фатеева Н. А. Интертекстуальность* и ее функции в художественном дискурсе // Известия Академии наук. Серия литературы и языка. – 1997, том 56. – №5. – С. 12-21.
7. *Фатеева Н. А. Типология интертекстуальных элементов* и связей в художественной речи // Известия Академии наук. Серия литературы и языка. – 1998, том 57. – №5. – С. 25-38.

Стаття подана до друку 21 жовтня 2014 року.

Melenevska A., student
Institute of philology KNU named after Shevchenko

THE NOTION OF INTERTEXTUALITY AND THE TYPOLOGY OF INTERTEXTUAL ELEMENTS

The author of the article attempts to identify the main approaches to understanding the concept of intertextuality and the notion of intertext in the context of modern linguistics and literary studies. Intertextuality as a phenomenon is examined in broad and narrow senses creating a literary text at different levels and in different forms.

Key words: *intertext, intertextuality, paratextuality, metatextuality, hypertextuality, archytextuality.*

Меленевская А. Р., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка

ПОНЯТИЕ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТИ И ТИПОЛОГИЗАЦИЯ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ

В статье автор пытается определить основные подходы к пониманию концепта интертекста и понятие интертекстуальности в контексте современных лингвистических и литературоведческих исследований. Интертекстуальность как феномен рассматривается в широком и узком смыслах создания художественного текста на разных уровнях и в разных формах.

Ключевые слова: *интертекст, интертекстуальность, паратекстуальность, метатекстуальность, гипертекстуальность, архитекстуальность.*

Мельник М. В., асп.,
НПУ имени М. П. Драгоманова, г. Киев

РУССКО-АНГЛИЙСКИЕ ЛЕКСИЧЕСКИЕ ДИВЕРГЕНТЫ В ВИРТУАЛЬНОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящается изучению и анализу явления русско-английской лексической интерференции в компьютерном дискурсе. Автор делает попытку выделить основные словообразовательные модели русского языка для производства слов-гибридов (или лексических дивергентов).

Ключевые слова: *лексическая интерференция, лексические дивергенты, интерференты-существительные, интерференты-глаголы, интерференты-прилагательные.*